

Стојановић Љубивоје*

Универзитет у Источном Сарајеву
Православни богословски факултет
Светог Василија Острошког, Фоча

Теолошки допринос креирању културе дијалога у савременим плуралистичким друштвима

Резиме: Креирање културе дијалога одговоран је процес и велики изазов за ангажовану теологију, посебно у наше време и на нашим просторима после конфликта чије последице и даље осећамо. Стварање климе поверења и подстицање помирења међу супротстављеним групама и појединцима могуће је само онда кад одговорност и оптимизам постану стваралачке одреднице којима се превазилазе анархија, песимизам и nihilizam. Важно је, такође, препознати и стално превазилазити религијски национализам који ствара идентитет отпора и продужава сукобе. Неопходно је подстицати културу мира која покреће и осмишљава идентитет спасења као стваралачку иновативност која стварно оприсутњује прошлост, садашњост и будућност. Тако се време осавременује вечношћу што покајању и праштању даје смисао и оспособљава нас за богочовечанску динамику постојања.

Кључне речи: Култура дијалога, култура мира, идентитет отпора, идентитет спасења, одговорност, оптимизам.

Увод

И зато истина није у апсолутноме песимизму; кад би тако било не би требало ни живети. Логичан крај песимизма био би самоубиство. Истина је у умереном песимизму: не заборавити никад да је зло на земљи ужасно, али лудост је не видети да има доста добра. (...) Теоријски будимо црновидци, али у раду будимо добровидци. (...) Велики уметници нису порицали тужне стране живота, али нису тражили јефтине успехе искоришћавајући ужасе које покољи, пожари, глад или зараза изазивају. Они су очували ведро и мирно виђење ствари. (...) Права дужност свакога човека је да избегава све путеве на којима се губи моћ над собом (Пајо 2009: 11–13).

Овај извод из дела француског филозофа, који је стварао у другој половини 19. века и почетком 20. века и био савременик Великог рата, говори о потреби одговорног постојања. Важно је нагласити и то да овај аутор у свом делу *Вештина бићни човек* о том рату говори да је био „крсташки рат против животињских појмова међународног живота“ (Пајо 2009: 11), јасно се, дакле, опредељујући против

* agapije2013@gmail.com

рата као насилног метода решавања проблема. То недвосмислено значи да је пре свега и изнад свега потребан дијалог као једини исправан пут и начин решавања проблема који се увек држе увећавају него што се решавају. Такође, злонамерност у човеку нараста неконтролисано и ништа не захтева, али све узима; док добронамерност тешко напредује ако је у себи не промишљамо и не остварујемо у комуникацији. Због тога је потребно „ведро и мирно виђење ствари“, како предлаже горе наведени филозоф. Задатак ангажоване теологије састоји се управо у томе да човека покрене из опасног безнађа којим се сам у себи обеснажује пристајањем да буде „црновидац“, по речима Пајоа, или „човек мува“, по речима Старца Пајсија Светогорца (Милеант-Волф-Тагаракис 2009: 99).

Православно богословље и одговорни верници свих религијских система пред великим су изазовом у суочењу са савременим светом и човеком. То захтева стално напредовање у промишљању и оделотворењу одговорне слободе где је мера успешности стваралачко осадашњење прошлости, садашњости и будућности. Неоспорна чињеница је то да је историјско памћење скоро свих група и појединаца преоптерећено сукобима и несрећама, па људи не мисле на исти начин о прошлости под теретом различитих себичности. Створени су различити културни обрасци и вредносни системи и то није нешто што би требало доживети као опасност. Али чињеница је да је све више оних који се затварају под теретом сопствене саможивости, како индивидуалне тако и колективне. То даље доводи до потребе за сукобом са неистомишљеницима без спремности да се други и другачији саслуша, разуме и прихвати онакав какав он јесте. Сви траже једни од других пристајање на своје обрасце без спремности да се саобразе са захтевима других. Тако свет постаје тегобан за човечанство. Својевремено је апостол народа, Павле, записао дијагнозу себичности којом се човек самообезвређује и иступа из христолике пуноће. Та дијагноза гласи: „Јер сви траже своје, а не оно што је Христа Исуса“ (Флб 2, 21). Дакле, та епидемија себичности траје кроз векове тако што је свака нова генерација додатно оптерећује собом и својим недореченостима, али је могуће и превазићи је ако се потрудимо да победимо лични и колективни егоизам. Свака генерација хришћана требало би да стваралачки промишља своју одговорност у свету и према савременицима. Важна одредница у томе требало би да буде христолико крстоношење уским путем где је неопходно исправно разумевање апостолског става: „Јер будући слободан од свију, свима учиних себе робом (...) свима сам био све. Да како год неке спасем (...) у свему свима угађам, не тражећи корист своју него многих“ (1 Кор 9, 19–22; 11, 33).

Овде је реч о смисленом служењу стварном бољитку света и човека, без чега није могуће бити хришћанин на прави начин. Чињеница да постоје људи који припадају другим религијским системима и прихватају другачије вредносне судове не би требало да буде разлог за одустајање од хришћанске пуноће љубави и заједницења. То није ни мало лако али је могуће остварити само онда кад се одредимо да добронамерношћу превазиђемо све злонамерности и свако злопамћење у себи и око себе. Умеће исправног разумевања порука из ранијих догађаја неопходно је у процесу човековог напредовања у добродетељи и добро-

намерности. То веома лепо и тачно илуструје приступ Пајсија Светогорца, одговорног духовника с краја 20. века, који инсистира на смисленој плодноности добрих мисли наводећи библијске примере из старозаветне историје као креативне подстицаје за превазилажење самодовољности којој подлежу сви неостварени верници. Наводећи одговоре пророка Данила цару Дарију који је наредио његово мучење (Дан 6, 14–28) и молитву тројице младића који су снагом вере превазишли патње при најтежим страдањима (Дан 3, 24–31), он закључује:

Да је Данило имао лоше помисли он би цару одговорио: Зар се не срамиш ти, тиранине, јер си мене, једног недужног човека, бацио лавовима како би ме растргли, и сада ме још питаш како ми је. Ипак, Данило је имао добре помисли. Зато је одговорио смирено. (...) Један сличан пример: Кад су три младића, по наредби Навухудоносора, недужно бачена у огњену пећ, нису имали никакве лоше помисли и нису говорили: Зашто нас ти Боже наш, иако живимо по Твом закону, ниси заштитио? Зашто си нас у пећ бацио? Уместо тога славословили су Бога речима: Благословен си Господе, Боже Отаца наших, и хваљено је и прослављено име Твоје у векове. (...) Добро и смирено мишљење чини од лавова јагњад и претвара спољашњу ватру у небеску росу и свежину. Због тога би требало наше проблеме трпељиво да подносимо, бавећи се притом добрим помислима, јер ће нам на тај начин божанска благодат помоћи“ (Милеант-Волф-Тагаракис 2009: 97–98).

То је разумео и оделотворио како треба апостол Павле који јасно и недвосмислено сведочи говорећи о свом подвигу вере у намери да друге охрабри, а не да себе истакне. Он јасно саопштава:

Ако се треба хвалити својим ћу се слабостима хвалити. Бог и Отац Господа Исуса Христа зна да не лажем (...) а самим собом нећу се хвалити, осим ако не слабостима својим (...) и кад би се хтео хвалити не бих био безуман, јер би истину казао, али се уздржавам да не би ко помислио за мене више од онога што види у мени или чује од мене. И да се не бих погордио због мноштва откривења даде ми се жалац у тело (...) да ме мучи да се не поносим. За њега трипут сам Господа молио да одступи од мене. И рече ми: Доста ти је благодат моја; *јер се сила моја у немоћи йоказује савришеном*. Зато ћу се најрадије хвалити својим немоћима да се у мене усели сила Христова“ (2 Кор 11, 30–12, 10).

Овде се јасно види пуноћа богочовечанске сарадње која је Божији дар и позив сваком човеку; само је потребно да човек слободно и одговорно превазиђе своју себичност. Недопустиво је да човек, који мисли да верује, Бога затвори у своје уске оквири саможивости, заборављајући да је богољубље немогуће без човекољубља (1 Јн 4, 20). Није довољно, дакле, само рећи „ја верујем у Бога“ већ је потребно препознати боголикост сваког човека, без обзира на то да ли је и колико он свестан тога. Нико и ништа не сме да нас спречава у човекољубљу, што значи да

смо, све док не препознамо и не победимо у себи нагоне за доминацијом над остатком човечанства и потребу за дискриминацијом према неистомишљеницима, ми окупатори вере. Нисмо притом свесни да смо себични присвајачи Бога и вере и неуспешни саговорници Богу и људима. Тада је наша вера препрека на путу до других, не води нас ни до Бога ни до других људи јер сами себе заводимо празним у стању неуспешности, што потискујемо пристајући на различите фантазије о себи и својим истомишљеницима.

Савремени свет преоптерећен је сукобима неистомишљеника који нису спремни да уважавају другости других, не знајући да тако угрожавају сопствено биће. То је непрепознато самообезличавање обесциљених група и појединаца, што се види из чињенице да сви знају против чега су и шта нису или не желе да буду, док ретко ко зна шта стварно жели да буде и шта јесте. Због тога слободно можемо рећи да је наше време окупирано различитим идентификацијама у стању изгубљеног идентитета појединаца и група. То сведоче многобројни сукоби неистомишљеника који су у стању сталних сукоба до истребљења. Као да је све више савременика који се одричу права на реч и пристају да буду следбеници који се идентификују са „јунацима“ своје групе не промишљајући стварност. Тако окупирани борбом против истомишљеника појединци и групе умишљају да „Богу службу чине“ актима насиља против других и другачијих. То стање је неодрживо и захтева креативно укључивање одговорних верника свих религијских система у друштвени дијалог. Свако одлагање је знак верничке неодговорности и неостваривости, јер у свим религијским групацијама постоје појединци који „чувају своје“ тако што угрожавају друге и то сматрају својом „светом“ дужношћу. Они су у свим религијским заједницама огромна мањина, али својим претераним активизмима уз приметни пасивизам већине добронамерних верника све више угрожавају савремено човечанство. Ово је мултиконфесионални проблем, тј. није нешто што постоји код других а код нас не постоји, како помишљају равнодушни припадници верских заједница који не желе да се „мешају“, говорећи о себи да су „обични смртници“. Такав став оставља доста простора онима који желе да буду „господари“ туђих живота не увиђајући да на крају постају трагичне слуге смрти. Због свега тога вера неких појединаца и колективитета у савременом свету постала је друштвени терет и то би требало непрестано препознавати и изобличавати са непоколебљивом одлучношћу, не одустајући притом од добронамерности. Недопустиво је даље пристајање на ћутање пред злонамерношћу оних који своју веру промовишу тако што омаловажавају све другачије. На тај начин вера се своди на сукоб са неистомишљеницима и престаје да буде одговорно постојање у здравом богољубљу и човекољубљу.

Искрен дијалог у којем свако настоји да открије истину о себи и другима неопходан је сваком човеку и свим колективитетима. Тамо где је све оптерећено пасивним следовањем изгубљени су добри потенцијали за културу дијалога, али то не би смело да обесхрабри нашу хришћанску добронамерност и доведе нас до одустајања од стварања добрих дијалогских претпоставки. Важно је и потребно разумети да различитост идеја, мишљења и ставова претставља стваралачки по-

тенцијал. Јасно указује на стварност слободе сваког стваралачког субјекта, што захтева подстицање стваралачке одговорности као неизоставне претпоставке сапостојања. Тада је сваки стваралачки субјекат отворен јер креативно разуме своју слободу и слободу других са којима сапостоји. Тако се превазилази безизлаз борбе за опстанак јер свако промишља одговорно себе и свој однос према свету и човеку. Сваки искрени верник требало би да буде одговорни оптимиста и стваралац а не пасивни следбеник који се понаша насилно према онима који другачије верују или не верују. То подразумева сигурност уверења као добру основу на којој се изграђује човеково животно стваралаштво у себи самом и у заједници са другима.

Будући тако утврђени, свако у себи и једни према другима, непрестано ћемо трагати за смислом, тражићемо „лепу реч која отвара гвоздена врата“. Биће нам јасно да најпре свако треба да отвори та „гвоздена врата“ у себи. То никако не смемо превиђати јер ако се погрешно усмеримо једни према другима, односно једни против других, онда ћемо изабрати насиље као метод комуникације. Тада нема сапостојања јер све је сведено на дискриминацију свега другачијег у нагону за доминацијом који је погубан за нас саме пошто нисмо освестили своје унутрашње блокаде. Нисмо се отворили, носимо велики терет и опредељујемо се за сукоб, умишљајући да ће нам тако бити лакше. То је један од показатеља „Каиновог комплекса“ који је најбесмисленији и најпогубнији у делу вере јер сужава све животне видике до нагона за елиминацијом другог и другачијег. Познато је да је Каин из „верских разлога“ у стању личне неостваривости постао братоубица. Уместо да буде храбар и призна да је Авељ бољи од њега и да је Авељова вера делатнија, Каин као верски фанатик убија брата. После тога његово незнање се увећава и он не тражи излаз из свог беспућа већ „иде својим путем“, као и Јуда у своје време (Јн 13, 30–31). Обојица, Каин и Јуда, мислили су да су „добри верници“, али нису изградили културу дијалога, затворили су се и препустили незнању. Нажалост, кроз све векове појединци иду тим беспућем затворених закључака о себи и другима и не желе да разговарају са „грешним“ и „недостојним“, не увиђајући како и колико разграђују своје унутрашње биће. Сами себи су довољни у стању умишљене светости и посебности тако да сваку комуникацију са другачијим сматрају за одустајање од вере. То је велика самообмана која се, нажалост, у неким случајевима трагично окончава по многе, а не само по оне који промовишу такве бесмислице. Због таквих појединаца историја света понекад постаје „поезија зла“ сходно песимистичкој изјави: „Каин влада светом. Скептику саветујемо да прочита историју света“ (Sondi 2013: 220). Реч је о људима који нису препознали, процесуирали и превазишли Каинов комплекс у себи, сматрајући своју завист, нетолеранцију и мржњу „нормалним“ стањима у „суровој борби за опстанак“.

Одговорни верници требало би да одговорно и несебично сапостоје са другима, да не буду затворени у себе и своје уверење, да настоје да разумеју друге и другачије прихватајући њихову богодаровану слободу. То не може бити одустајање од вере у стању равнодушности, већ поступање остварених верника који уважавају богодаровану слободу сваког човека. Тако се на најбољи могући начин пројављује наша боголикоост, јер се уподобљавамо Богу у пуноћи стварног и искреног чове-

кољубља. То никако није наивно пристајање на све, без јасног става у стању пристајања на све. Реч је о оспособљености за трезвено расуђивање где постоји и *да* и *не*, а не само пасивно следовање. На то указује један савремени креатор културе дијалога у делу *Моћ њозишивној не*:

Насупрот уобичајеном не које почиње са не и завршава се са не, позитивно не почиње са да и завршава се са да. (...) Мудраци из древне Индије говорили су да постоје три основна процеса у универзуму: стварање, очување и трансформације. За сва три процеса важно је научити да кажете не. Ако то кажете вешто и мудро, моћи ћете да створите оно што желите, заштитите што вам је важно и промените оно што не функционише. (...) Свакога дана свако од нас суочава се са изборима, великим и малим. Тиме што кажемо да једној опцији значи да смо морали да кажемо не другима. Само онда кад кажете не (...) можете да направите простор за да. (...) Ево тајне која звучи парадоксално: Не можете искрено да кажете да док не научите да кажете не. (...) Не је кључна реч за дефинисање ваше стратегије“ (Јури 2013: 28–30).

Важно је да човек буде одговоран и оригиналан, јер само тако могуће је да побеђује предрасуде и стереотипе што неки аутори виде као „креативно разарање“ (Grant 2016: 13) или, тачније речено, превазилажење слепог следовања и неделатног пристајања на беживотну масификацију. Важно је само да свака промена буде превазилажење свега што није добро и преображај тако што свако стварно постаје „нова твар“ (2 Кор 5, 17), а то подразумева стално напредовање о чему сведоче речи: „Да познам Њега и силу васкрсења Његова (...) да бих како достигао у васкрсење мртвих. Не као да то већ постигох или се већ усаврших, него стремим не бих ли то достигао (...) Једно пак чиним, што је за мном заборављам, а стремим за оним што је преда мном и трчим према циљу“ (Флб 3, 10–14). Овако постајемо прогресивни оптимисти који сапостоје у креативној црквеној заједници, слободни од сваке умишљености и свих страхова. Свесни смо историјске стварности и есхатолошке пуноће постојања што нас чини промишљеним делатељима који постојање разумеју на прави начин. Тако време и вечност постају корелативне одреднице које непрестано усаглашавамо у себи и једни са другима што наше заједницење са Богом и у Богу чини успешним и спасоносним.

Бог човека покреће у дијалог ненасилно – старозаветна сведочанства

Божије стваралаштво у историји почело је унутарбожанским дијалогом који се касније продужава у богочовечански дијалог, где имамо најпре стваралачки позив и благослов Бога човеку (Пост 1, 27–31); после тога Бог покреће човекову стваралачку слободу уводећи га у животну одговорност (Пост 2, 16–17). Међутим, из библијског текста видимо да међу првим људима нема отвореног дијалога, постоји прихватање са радошћу у присуству Творца (Пост 2, 23–25) али недостаје

стваралачки договор. То је довело до раскорака и неразумевања међу првим људима. Бог ништа није желео да изнуди, све је јасно рекао остављајући у даљу надлежност човековој слободи да одлучи куда и како ће даље. То није одустајање Бога од човека и незаинтересованост за човеково стваралаштво него је јасно показивање поштовања људске слободе. Кад је човек одустао од стваралачке пуноће пристајући на наговор и наивно поверовавши у лажно обећање палог анђела, Бог ни тада не одустаје од стваралачког позива и не затвара се у свој бес и освету, јер то није својствено Његовој љубави. Наравно, та љубав је свевидећа и ненасилна, није слепа и сентиментална, што се види из чињенице да Бог поставља јасну дијагнозу стања и свему даје спасоносну динамику (Пост 3, 15). Такође, Бог не одустаје од човека ни после Каиновог братоубиства, ненасилно се обраћа и стрпљиво чека Каиново *га* као предуслов стваралачког заједничења, што је овај сам у себи потиснуо опредељујући се за страх и незнађе (Пост 4, 3–16). Бог све воли безусловно и ненасилно, што значи да се сви Његови добри дарови нама остварују само онда кад их ми доброделатно прихватимо. Тако се пројављује богочовечанска пуноћа где су слобода и одговорност сапостојеће чињенице. Братоубица Каин, ни пре ни после свога себичног чина братоубиства, није показао стваралачку одговорност и постао је роб свога промашаја, што се види из његовог бесмисленог поступка неоствареног верника. Уместо да код свога брата препозна пуноћу верске остваривости и потруди се да и сам то постигне, Каин подлеже зависти и одлучује се на освету. Иступа из богочовечанског дијалога у монолог саможивости и безизлаза. То јасно сведочи библијски опис:

А после неког времена догоди се, те Каин принесе Господу принос од рода земаљскога. А и Авељ принесе од првина стада својега. (...) И Господ погледа на Авеља и на његову жртву, а на Каина и на његов принос не погледа. Зато се Каин расрди веома и лице му се промени. Тада рече Господ Каину: Што се срдиш? Што ти се лице промени? Нећеш ли бити мио кад добро чиниш? А кад не чиниш добро грех је на вратима. А воља је његова под твојом влашћу и ти си му старији. После говораше Каин са братом својим. Али кад бијаху у пољу, скочи Каин на Авеља, брата својега, и уби га. Тада рече Господ Каину: Где ти је брат Авељ? А он одговори: Не знам, зар сам ја чувар брата својега? А Бог рече: Шта учини, глас крви брата твојега виче са земље к мени! И сада, да си проклет на земљи која је отворила уста своја да прими крв брата твојега из руке твоје. А Каин рече Господу: Кривица је моја велика да ми се не може опростити. Ево ме тераш данас из ове земље да се кријем испред тебе, да се скривам и потуцам као скитница па ће ме убити ко ме удеси. А Господ рече: Зато ко убије Каина седам ће се пута зато покајати. И начини Господ знак на Каину да га не убије ко га удеси. И отиде Каин испред Господа (Пост 4, 3–16).

Овде је очигледно човеково иступање из богочовечанског дијалога у незнађе због недостатка богопознања и човекољубља. Реч је о погрешним мерама живота јер се превиђа љубав Божија што доводи до страховног бесмисла и незнађа. Тада

је „велика кривица“ самовољни терет непокајаног човека који, иако говори „погрешних“, не тражи излаз из злодејства већ немоћно очекује казну. Тако се однос према Богу и другом човеку обесмишљава због неспремности да се препозна и прихвати безусловна, неизмерна и ненасилна љубав Божија. Уместо тога човек наставља своје самовољно обесмишљавање себе и свога живота, не жели дијалог са Богом што ослабљује све његове разговоре са другим човеком. То се види из примера Каиновог братоубиства који је „причао“ са братом тражећи „повољан“ тренутак да га убије, што је и учинио. Бог га је претходно позивао у дијалог ненасилно будући у њему одговорност; зато је бесмислено питати се зашто га није спречио да учини недело. То је због тога што уважава слободну личност свакога човека што не значи да је незаинтересован и одсутан из нашег живота већ да своје свемогућство пројављује тако што не повређује границе наше посебности. Велика је то тајна која нам постаје све очигледнија ако се потрудимо да стваралачки осмишљавамо своје ставове и поступке. Бог је увек ту, стрпљиво чека, Његово стваралаштво никад не престаје (Јн 5, 17) и бескрајно је стрпљење Божије, силом своје ненасилне љубави стрпљиво чека наше одазивање (Откр 3, 20) као преуслов за остварење богочовечанског стваралаштва. Знајући све ово исправно ћемо разумети све догађаје у библијској и црквеној историји, посебно оне из старозаветног периода. Ту је сваки догађај интересантан на свој начин, али градња Нојеве лађе као богочовечанско садејство и градња Вавилонске куле као акт људске самовоље представљају два различита дијалогска обрасца. Да би се све исправно разумело потребно је изградити креативни приступ феноменима Божијег позива и благослова Ноју да сачини барку – лађу (Пост 8, 6; 13–22); и Божије интервенције током неуспешног покушаја људи да „стекну себи име“ тако што ће саградити грађевину „којој ће врх бити до неба“ (Пост 11, 4). Све елементе гнева, казне и освете који су у сфери људског несавршенства и самовоље потребно је искључити и не приписивати их Богу.

Религијски страх у недостатку здраве љубави спречава нас у исправном разумевању тога и ми се због тога опредељујемо за подаништво уплашених слугу и најамништво себичних интересија превиђајући, неко свесно а неко несвесно, човеково богоусиновљење као животну стварност. Тада стварамо погрешне визије о Богу и човеку јер одустајемо од богопознања и заједницења са Живим Богом, више нам одговара Бог Кога се плашимо него Бог Који је Љубав и са Којим се саостварујемо у Благословеном Царству Оца и Сина и Светога Духа. Превиђајући све ово ми постајемо заточеници сопствене неостваривости јер нас обузима беживотни страх који спречава сваки оптимизам али и одговорност јер све своди на слепи случај. Тако се пориче наша стваралачка слобода и негира Божије стваралаштво које има свој врхунац у чињеници човекове богодароване и неодољиве слободе. То је последица наших погрешних увида у раније догађаје где човеку додељујемо улогу пасивног објекта а не стваралачког субјекта. Тада благослов и проклетство постају одреднице у којима смо ми пасивни примаоци без става и ангажовања јер умишљамо да се све догађа по инерцији порекла и припадности. Подредивши се свему томе ми и не увиђамо колико сами

себе ослабљујемо за познање љубави Божије у стању проглашавања свих наших промашаја и неуспеха за последице Божије казне и освете. То је избегавање одговорности и пасивизација сопственог живота у стању затворености за прошлост, садашњост и будућност. Због тога је важно и потребно стално превазилажење самообезвређивања којем човек подлеже увек кад погрешним мерама мери раније догађаје. Два наведена старозаветна догађаја, Нојев попот и Вавилонска кула, чије последице су изградња барке у којој је сачуван живот Божијих створења од свеопштег уништења; и недовршена грађевина у недостатку комуникације међу људима због „пометње језика“ (Пост 11, 6–9) велики су изазови за човеково стваралаштво. Свака површност и једностраност у промишљању наведених тема обустављају добре стваралачке токове. Зато би требало приликом стваралачког сагледавања поменутих садржаја, као и осталих библијских тема и садржаја, престано тражити и налазити добре дијалогске темеље. То је могуће и успешно само онда кад се у први план стави Божија добронамерност према човеку, која би требало да ненасилно покреће човеково пристајање и остварење у богочовечанској пуноћи стваралаштва.

Да би се исправно разумели старозаветни догађаји неопходно је приступати им у контексту стваралачког осадашњења, а не пасивног повратка у далеку прошлост. Сваки ранији догађај такав је какав јесте и неумесно је било шта додати или одузмати у промишљању прошлости. Много боље је понашати се као стваралачки субјекат који превазилази површност субјективизма којим се скоро увек ослабљујемо и ограничавамо. Тако ћемо успешно отклонити из себе све дилеме и страхове који нас обустављају при сазнању о нечијем страдању. Тада је све у нама оптерећено, у стању избегавања тешких ситуација по систему „не дао Бог да се то деси мени“. Тако кад читамо Књигу о Јову, ако се не ослободимо таквог стања и страха, ми нећемо моћи да реално сагледамо све чињенице које произилазе из поменуте библијске књиге. Најпре ћемо бити затечени чињеницом да Бог разговара са палим анђелом, указује му на добре примере и пристаје на његове предлоге у жељи да га покрене из злодејства у добродетел. Немајући у себи пуноћу самоодречне љубави човек види све површно и реагује брзоплето под теретом егзистенцијалних страхова. Пред његовим очима очигледно је само страдање и тако ослабљен не може да превазиђе несигурност постојања. Бог је за њега сурови диктатор кога треба умилостивити а други човек и свако друго створење су супарници које треба престано поражавати. Тако се ствара атмосфера додворавања и надјачавања, што је последица наше неспремности за лепоту постојања и избора сурове борбе за опстанак као самовољног беспућа којим идемо удаљавајући се од Бога и једни од других. Да би се све то избегло важно је исправно сагледавање тока и смисла догађаја. Све се јасно види у самом опису, како Божија љубав тако и наши људски страхови и сатанска зловоља, само је потребно препознати очинску љубав Божију и превазићи сваку површност и једностраност. Ток догађаја је следећи:

Бијаше човек у земљи Узу по имену Јов; и тај човек беше добар (...) и уклањаше се од зла. (...) И роди му се седам синова и три кћери (...) и имаше стоке и

чељади веома много (...) и би тај човек највећи од свих људи на истоку. (...) А један дан дођоше синови Божији да стану пред Господом, а међу њима дође и Сатана. А Господ рече Сатани: Откуд ти? (...) јеси ли видео слугу мојега Јова (...) добра и праведна (...) који се уклања од зла (...) А Сотона одговори: Еда ли се узалуд Јов боји Бога? Ниси ли га ти оградио (...) дело руку његових благословио (...) Али пружи руку своју и дотакни све што има, псоваће те у очи. А Господ рече: Ево све што има нека је у твојој руци, само на њега не дижи руке своје. И отиде Сотона од Бога (...) Дође гласник Јову и рече: Савеји ударише и отеше стадо и побише момке, само ја један утекох (...) Дође и други и рече: Огањ спаде са неба и спали овце и момке (...) Дође и други и рече: ветар велики дође и удари у четири угла куће те паде на децу и погубише (...) Тада Јов раздре плашт свој (...) и паде на земљу и поклони се, и рече: Го сам изишао из утробе матере своје го ћу се вратити тамо. Господ даде Господ узе, да је благословено име Господње. Уза све то не сагреси Јов, нити рече безумље (...) Опет један дан дођоше синови Божији (...) а дође и Сатана (...) Рече Господ Сатани: Јеси ли видео слугу мојега Јова? (...) А Сотона одговори: Кожа за кожу, све што човек има даће за душу своју. Него пружи руку своју и дотакни се костију његових (...) псоваће те у очи. А Господ му рече: Ево ти га у руке, али му душу чувај. А Сотона отиде од Јова и удари га злим приштом од пете до темена. И рече му жена: Хоћеш ли се још држати доброте своје? Благослови Бога па умри. Он јој одговори: Говориш као луда жена, добро смо примили од Бога, а зла зар нећемо примити? Уз све то не сагреси Јов (...) А три пријатеља Јовова чуше за зло које га задеси (...) договорише се да дођу да га пожале и утеше (...) И Господ благослови пошљедак Јовов више него почетак“ (Јов 1, 1–41, 12).

Ово је заиста драматичан ток у којем имамо јасно сведочење о Божијој отворености за дијалог са створеним бићима, анђелима и људима. Он никога не искључује; свако сам себе оспособљава или обеснажује за стваралачко промишљање и поступање. Дијалогски потенцијал палог анђела је недовољан јер га омета злонамерност; њему ништа није ускраћено већ он сам себе искључује из дијалогске пуноће јер није спреман да се на прави начин суочи са чињеницама. Он само једнострано предлаже без спремности да прихвати истину и зато видимо да се не појављује после учињених недела јер нема снаге за богопознање и самопревазилажење. Оптерећен самољубљем не може да се ослободи злобе и зависти и то га чини неспособним за окончање дијалога. То њему није урођено него је самовољно опредељење као пркос постојању. Тако сам себе искључује из дијалогске пуноће у бесмисао злонамерних предлога не могавши да се суочи са неуспехом својих лоших идеја. Због тога га нема на крају да, суочивши се са истином, промени себе и свој начин постојања. Али како на све то реагује човек? Колики је степен људске способности за културу дијалога?

Ако наведеном догађају приступимо са ставом да то није могуће, неизоставно ћемо закључити да је то неко измислио у далекој прошлости. То је једна од

погубних последица непрепознатих блокада којима смо оптеретили своје биће затварајући се у себе и свој интерес. Тада је и наша вера неделатна, погрешна и неуспешна, јер нас одводи од Бога у незнање обожавања или сатанизације других људи. Кад се томе дода самообожавање онда је сигурно да не препознајемо идеологију равнобоштва која нас је обузела. Ми тога нисмо свесни јер умишљамо да смо само ми у праву и да смо сами себи довољни. Субјективизујући све по инерцији самодовољности и привидне усаглашености са истомишеницима сами себи дајемо задатак да све непрестано оспоравамо не знајући да на тај начин обеснажујемо све добре пориве и покрете свога бића. Удаљавамо се од љубави Божије а да тога нисмо свесни, што се види из чињенице да нам не смета мржња према све већем броју људи, која нас обузима до бесмисла. Ми умишљамо да тако „служимо Богу“ за разлику од „грешног остатка света“ који „морамо“ да мрзимо у име сопствене „правоверности“. Тако се самообеснажујемо за дијалог имајући непрестану потребу за монологом без расправе коју доживљавамо као нешто неумесно. Ћутање и слушање, чекање туђих одлука и беспоговорно пристајање на ставове других чини нас немоћним за стваралаштво. Тога нисмо свесни јер смо поистоветили покорност и послушност, следовање и поштовање. То даље доводи до многоструких доминација и дискриминација којима се човечанство самоугрожава. Бог не стоји иза таквих људских промашаја, а не спречава их зато што уважава нашу слободу коју нам је дао, а не због тога што не може или неће. Кад ово разумемо и прихватимо као неоспорну стварност сигурно је да ће све наше мисли и сви наши поступци бити осмишљенији и садржанији. Нећемо се оптерећивати потребом да било кога имитирамо него ћемо се непрестано трудити да живимо одговорно промишљајући добре примере без тескобе у себи, без страха од губитка и лишавања. То ће бити могуће само онда кад разумемо да је зло изван Божијег стваралаштва и да Бог свима и свему ненасилно дарује живот вечни. Он човека безусловно воли али не жели било кога да присили на нешто, јер Његова понуда човеку и свету је усиновљење, слобода од незнања и пропадљивости, а не поробљавање. То је тачно разумео апостол Павле и јасно изразио речима: „Тако више ниси роб, него син; ако ли си син, и наследник си Божији кроз Христа“ (Гал 4, 7).

Наведени старозаветни догађаји јасно сведоче о богочовечанском дијалогу од момента стварања кроз све историјске токове. Ту нема ни доминације ни дискриминације, појављује се ометач дијалога, пали анђео, који је сам себе онеспособио за стваралачку пуноћу. Треба рећи да тим поступком није Бога покренуо на освету јер тако нешто није својствено Богу, али човека је често збуњивао, обесхрабривао и покретао на саможивост и некреативно јуначење. Тако је било увек кад год му је човек дао места у себи, он је тада немилице окупирао његово биће. Сам Бог је јасно рекао преко Каина свима нама да је „грех на вратима кад не чинимо добро“ (Пост 4, 7). Оно што је евидентно и непорециво, Бог не престаје да отворено позива сва своја створења у дијалог, чак ни палом анђелу не ускраћује реч и поуку. Допушта му и да овај предлаже не понашајући се гордо и надмено према њему, и то није слабост или додворавање него је спасоносна отвореност љубави Божије.

Неуспешност у свему овоме проузрокована је самовољом и одбијањем палог анђела а не Божијим ускраћивањем. Све то требало би да нас охрабри да будемо непоколебљиво добронамерни према свима што је могуће само онда кад смо трезвени, а немогуће је у стању пасивне наивности и некреативне зловоље. Много је још примера из старозаветних догађаја који то сведоче, наведени догађаји су издвојени у намери да се укаже да је Божији позив човеку и свим створењима одувек и заувек отворен. Пуноћа свега остварује се у новозаветној јеванђелској стварности која све старозаветно испуњава и осмишљава (Мт 5, 17–19) дајући свима и свему богочовечанску пуноћу.

Новозаветни контекст културе дијалога

Кроз читав новозаветни текст, посебно у јеванђелским записима, осликава се висок степен културе дијалога где Бог и човек у стварности Божијег очовечења и човековог обожења остварују спасоносно заједничење. Богочовек Христос Који је „икона Бога невидљивог (...) Он је пре свега и све у Њему постоји (...) Себе је понизио узевши облиције слуге, постао је истоветан људима, изгледом се нађе као човек“ (Кол 1, 15–17; Флб 2, 7–8), свему даје меру и смисао. Сваки Христов сусрет са људима различитих стања и опредељења показује висок степен културе дијалога са јасним указивањем на радост спасења као меру постојања. Са сваким разговара показујући пуно уважавање према његовој слободној личности, никоме се не додворава и никога не омаловажава. Прекоревалући различита злодејства не омаловажава никога и указујући на добре примере подстиче добродетел. Отворен је према свима и није оптерећен потребом да се окружи поданицима стварајући затворен систем истомишљеника. Спасоносну стварност динамизира усклађујући своју мисију као послање „изгубљеним овцама дома Израилјева“ (Мт 15, 24) и позив свим народима са свих крајева васељене да „седну за трпезу Аврамову“ (Мт 8, 11) и буду учесници Велике Гозбе (Лк 14, 16–24). Оно што је одредница спасоносне стварности именује као „свадбено рухо“ (Мт 22, 11–14) и „упаљене светиљке“ (Мт 25, 1–13). Све ово је креативна и подстицајна симболика која указује на то да је спасоносна реализација у рукама сваке слободне личности и условљена је нашим прихватањем или неприхватањем. Бог све дарује преизобилно и ненасилно неоптерећен злопамћењем и без изнуде, свима све даје и никоме ништа не намеће. То Христос јасно наглашава у свим јавним комуникацијама позивајући људе свих времена да превазиђу све своје површности и једностраности.

Основа јеванђелске културе дијалога је ненасилна комуникација са свима, без уопштавања и једностране површности. Порекло и припадност нису комуникацијске препреке, греховно стање није разлог за презир слободне личности што не значи саглашавање са грехом већ стрпљиво опхођење са свима. Христос никоме не ускраћује реч и свакоме се обраћа са уважавањем, што је најочигледније у дијалогу са покајаним разбојником на Голготи, као и са апостолом Петром после Васкрсења у вези са Петровим одрицањем. Обраћање насилном војнику у догађајима око распећа указује на оштру делотворност речи. То је очигледно

и у одговорима на различите приговоре присутних, посебно у вези са фарисејским осудама због човекољубља. Христов одговор на оптужбе једне сестре против друге, а реч је о добро познатом случају две сестре Марте и Марије, недвосмислено указује на успешно превазилажење стања свађе и сукоба. Комуникација са самозваним судијама туђих дела и женом која је предмет њихове осуде сведочи исправан начин непоколебљивог суочења са истином.

Христов разговор са Никодимом (Јн 3, 1–22) и Самарјанком (Јн 4, 5–42) најрепрезентативнији су показатељи културе дијалога у јеванђелском богочовечанском контексту. У оба случаја јасно видимо стварност превазилажења унутрашњих блокада које доводе до затварања у себе због различитости порекла и припадности. Неумесно је у вези са овим изговарати се тиме да је Христос Богочовек док ми „обични“ људи нисмо „дужни“ да тако чинимо. То није одговорно промишљање него је самовољно изговарање у недостатку искреног богољубља и човекољубља. Сваки делатни верник требало би да непрестано превазилази све своје унутрашње блокаде и да без предрасуда улази у богочовечанску динамику постојања. То је „рођење одозго“ (Јн 3, 3) које се догађа овде и сада у нашем унутрашњем бићу тако што нас отвара једне за друге и ослобађа од свих индивидуалних и колективних изолација. Тада разумемо шта значи Богу се молити „у духу и истини“ (Јн 4, 24) што нас чини креативним ствараоцима који иду „тесним путем“ и улазе кроз „уска врата“ (Мт 7, 13–14) остварујући се кроз самопревазилажење. То је стварно напредовање које се заснива на испуњењу обећања: „Ја сам врата; ако ко уђе кроза ме спашће се, и ући ће и изићи ће, и пашу ће наћи. (...) Ја дођох да живот имају и да га имају у изобиљу. (...) Ја сам пастир добри. Пастир добри живот свој полаже за овце. (...) Као што мене зна Отац и ја знам Оца. (...) И друге овце имам које нису из овога тора и те ми ваља привести, и чуће глас мој и биће једно стадо и један пастир“ (Јн 10, 9–16).

Само онда кад исправно разумемо наведене речи моћи ћемо без предрасуда да се опходимо према људима различитих убеђења задржавајући спасоносну добронамерност према свакоме. У недостатку таквог знања у вери сами себе угрожавамо и постајемо фанатични следбеници који насиљем желе да ускрате другима њихову богодаровану слободу. Сигурно је да је у оно време Никодиму било потребно много времена да разуме све Христове речи, али их је на крају разумео и прихватио, јер да није било тако он би на вест о распећу и смрти остао у свом дому, ожалио би доброг човека у тајности срца не желећи да ризикује свој друштвени углед. Међутим, он је стварно разумео све што је чуо и поверовао је у Христа као Спаситеља света. Снагом те вере јавно и јасно је стао пред Пилата (Јн 19, 39) показујући тим поступком сигурност вере која је била у Голготској драми већа и од вере самих апостола. Наравно, не треба све поједноставити празном критиком на рачун апостола који су поступно сазревали у разумевању тајне спасења света и човека. Они су слободни људи а не привилеговане индивидуе без става о чему имамо мноштво различитих сведочанстава у јеванђелском тексту где су без додавања и одузимања записане све њихове сумње и недоумице. То показује и запис о њиховој почетној збуњености када им је Христос Кога су пону-

дили храном коју су купили у граду док је Он разговарао са женом Самарјанком одговорио да је Његово јело да „твори вољу Оца“ (Јн 4, 34–39). Није њима до краја била јасна симболика речи о „сетви“ и „жетви“, можда су тек после доласка сународника жене Самарјанке делимично разумели спасоносну логику. Наиме, много њих је поверовало речима жене која је после разговора са Христом победила све своје страхове, недоумице и лажни стид и саопштила им да је видела Спаситеља Који јој је „рекао све шта је урадила“ (Јн 4, 39). То јој је рекао разложно и благо, без сурових претњи и неумесних обећања. Никако не би требало мислити да је „ризиковао“ тиме што је особу са „слабим моралним капацитетом“ послао да обавести своје суграђане о сусрету са Њим. Овим поступком показао нам је да је неопходно стално идеће напред и промишљање наредних корака и поступака, а не беживотно оптерећивање прошлим догађајима чиме се под теретом онога што је прошло обесхрабрујемо за оно што треба промишљати и чинити у садашњости и будућности. Вест о Спаситељу била је очигледно већа од свих других људских релација и за мештане града у којем је живела, што сведоче њихове речи: „А из града онога многи од Самарјана повероваше у Њега на реч жене. (...) Кад, дакле, дођоше к Њему Самарјани мољаху Га да остане код њих, и остаде онде два дана. (...) Жени говораху: Сад не верујемо више због твог казивања, јер сами смо чули и знамо да је Овај заиста Спаситељ света, Христос“ (Јн 4, 39–42).

Нема овде места претпоставкама о изнуђеној или наметнутој вери; реч је о препознавању Спаситеља и вери у спасење света и човека. То је далеко изнад конфесионалних и етничких борби за историјску правду по мери човека. То је тешко разумети под теретом религијског национализма који нас одваја од љубави Христове, а најтрагичније је кад то не разумеју неки хришћани. Апостоли су то постепено разумевали и прихватили што сведочи став апостола Петра у вези са крштењем капетана Корнилија, човека из „окупаторског“ народа који је раније припадао другом религијском систему и желео је да се крсти. Суочивши се са јасним чињеницама Апостол увиђа и закључује: „Заиста видим да Бог не гледа ко је ко, него у сваком народу онај (...) који твори правду мио је Њему“ (Дап 10, 34–35). Овде је реч о спасоносној увиђавности која превазилази додворавање зарад задобијања присталица и искључује сваки облик насиља над слободом уз напомену да је завођење неутемељеним обећањима тежак облик насиља. Реч је о спасоносном универзализму који никако не би требало да буде сведен на стварање групе истомишљеника и покорних следбеника у сврху омасовљења присталица. Дакле, спасење као ненаметљива стварност човековог постојања јесте основна порука јеванђелске културе дијалога. То је препознао апостол Павле, који недвосмислено закључује:

Јер будући слободан од свију, свима себе учиних робом, да их што више придобијем. И постадох Јудејцима као Јудејац, да Јудејце придобијем; онима под законом као под законом, да придобијем оне који су под законом. Онима који су без закона постадох без закона, премда нисам Богу без закона, него сам у закону Христовом, да придобијем оне који су без закона. Слабима постадох

као слаб, да слабе придобијем; свима сам био све, да како год неке спасем. А ово чиним за јеванђеље да будем његов заједничар (1 Кор 9, 19–23).

Овде није реч о заговарању неговане дволичности као дијалошког обрасца, као што се не може мислити да је у питању губитак идентитета због стварања критичне масе истомисљеника; реч је о пројављивању идентитета спасења. Ту постоје све историјске различитости тако што се никоме ништа не намеће и свако се према свакоме стрпљиво опходи. Тако нешто могуће је у свим временима и на сваком месту; само је потребно непрестано узрастање у добронамерности која покреће из стања сукоба у радост сусрета. Тако свако постаје „савршен Божији човек, спреман за свако добро дело“ (2 Тим 3, 17), јер кроз доброделатну добронамерност у нама узраста спасоносни идентитет чије напредовање непрестано траје док „не достигнемо сви меру раста пуноће Христове“ (Еф 4, 13). То је пут охристовљења, слободан од следбеничког пасивизма јер постајемо заједничари у делу вере тако што оделотворујемо јеванђелски императив:

Чините добро онима који вас мрзе и молите се за оне који вас вређају и гоне, да budete синови Оца својега Који је на Небесима, јер Он својим сунцем обасјава и зле и добре; и пушта дажд на праведне и неправедне. Јер ако љубите оне који вас љубе (...) не чине ли тако и цариници? И ако поздрављате само браћу своју, шта одвише чините? Не чине ли тако и незнабошци? Будите ви, дакле, савршени као што је савршен Отац ваш Небески (Мт 5, 46–48).

Христова јеванђелска прича о милостивом Самарјанину (Лк 10, 25–37) на најбољи могући начин показује пут превазилажења подела на основу порекла и припадности, као и зловоље и злопамћења међу људима. Само онда кад ми хришћани разумемо своје послање у свет где би требало да будемо „со“ и „светлост“ (Мт 5, 13–14) моћи ћемо да оделотворимо све поруке ове приче и допринесемо помирењу у свету. Разумећемо да је Христос одговарајући оновременом верском формалисти и идолопоклонику нације на питање „ко је мој ближњи“ показао пут и начин свима нама који се трудимо да „ум Христов имамо“ (1 Кор 2, 16) и достигнемо висине љубави Христове „која превазилази разум“ (Еф 3, 19). Тада ће све наше површности и једностраности којима подлежемо у промишљању међуљудских односа бити разоткривене и отклоњене из нас и међу нама. Само она заједница која почива на неизнуђеној и несебичној добродетељи одржива је и ту било чији интерес не сме да буде стваралачка одредница. Све се чини у пуноћи богољубивог човекољубља које нас охрабрује да из себе уклањамо све препреке на путу једних до других и једних са другима. Ту никако не би смели да прихватимо приземни реципроцитет који се заснива на слабомерију: „Ко је према мени добар ја ћу према њему бити још бољи, а ко је према мени лош ја ћу бити према њему још гори!“ Тако нешто недопустиво је јер поједностављује односе и обесхрабрује за праштање, све своди на себичне интересе појединаца или група. Треба бити још бољи према онима који су доброделатни и то никако

не сме да буде сведено на обрачунавање „ја теби ти мени“, јер ако би се тако све промишљало онда нико не би имао времена да види добродетељ других и да сам буде доброделатан. Сви би били оптерећени узвраћањем и чињењем злодејства. Због тога Христос на крају наведене приче пита религијског формалисту: Ко је ближњи угроженом човеку из приче? Кад је овај одговорио да је то човек који му је помогао, не каже му једноставно да је дао тачан одговор, као што му не говори да настави тако да мисли већ га поучава: „Иди и ти чини тако“ (Лк 10, 37). Потребно је, дакле, да препозна у поступку човека који припада другом народу добар пример а не да слепо следује поступке сународника без обзира на њихову бесмислену погубност у недостатку здравог човекољубља.

Јеванђелска култура дијалога заснива се на делатном остварењу истине а не на умишљеним идејама. Бави се конкретним животним питањима нудећи ваљана решења уз ангажовање свих стваралачких субјеката. Ту нема места поданичкој покорности и следбеничкој масификацији. Сваки човек је слободна и одговорна личност, а не безлични припадник масе и заведени следбеник идеја и идолопоклоник који своје подаништво пројављује мржњом према припадницима других колективитета који су на свој начин такође пасивни следбеници. Умети препознати и превазићи та стања значи бити слободан и стваралачки одговоран пред узвишеном тајном постојања. Тада је живот свакога човека светиња коју треба поштовати и чувати од себе, а тај други, ако је другачији, никако не сме да буде легитимна мета наше мржње. Једина права одредница јесте добродетељ. Много је одредница којима се људи одвајају једни од других и подлежу идеологији сукоба до елиминације, прихватајући надјачавање као метод живота који постаје сурова борба за опстанак. Током историје створено је много затворених система који све своде на грчевито чување свога, што неминовно ствара нагоне за насиљем према неистомишљеницима. Подељени колективитети превиђају важност договора и избегавају разговор са другим и другачијим, подлежу пројектованим сукобима из прошлости по којима је „добар“ припадник верског или националног колективитета само онај који мрзи непријатеље из прошлости. То се означава као поштовање предака, али у свему томе недостаје промишљање о потомцима којима на такав начин намећемо сукобе као меру постојања. Сви се тада јуначе „славним прецима“ а ретко ко има храбрости да постави питање: где то води? Грех ћутања оних који то препознају али не желе да ризикују углед у заједници несагледиво је велики јер почива на себичности саможивог гордељивца који зна само за себе. Христос је јасно и недвосмислено показао да је потребно стално суочавање са другим човеком у искреној добронамерности без додворавања људским слабостима зарад неког себичног интереса. Он храбро и без двоумљења и дволичења свима говори истину у очи показујући притом пуно поштовање према свакоме. Никога не вређа ни онда кад изговара „тешке речи“ већ недвосмислено разоткрива стање појединаца које би требало да исправе у себи и пред другима. Због тога она места где верске фанатике ословљава „гробовима окреченим“ (Мт 23, 27), са јасним одређењем да такви „виде трун у оку брата свога а брвно у своме оку не виде“ (Мт 7, 3), и још сликовитије речено „комарца цеде а камилу прождиру“ (Мт 23, 24),

требало би разумети као опомену и позив на преумљење. То је болна терапија, али у процесу оздрављења и исцељења потребно је доста храбрости да би се свако суочио са истином у себи. Сваки сентиментализам овде све усложњава, одлаже решење и заводи у недоглед, имајући као крајњи домет романтично сагледавање пролазности постојања. Јеванђелска логика надилази ослабљено стање себичности по систему „граби дан“ и покреће човека у дубљи и виши смисао. То ћемо разумети ако успемо да усагласимо своје мишљење и поступке на темељу новозаветних одредница које гласе:

Који љуби оца или матер већма него мене није мене достојан; или који љуби сина или кћер већма него мене није мене достојан (Мт 10, 37);

Јер ко извршује вољу Оца мојега који је на небесима, тај је брат мој и сестра моја (Мт 12, 50);

Имајући веру и добру савест (...) чинимо мољења, прозбе, благодарeња за све људе (...) да тих и миран живот поживимо у свакој побожности и честитости, јер ово је угодно пред Спаситељем нашим Богом, Који хоће да се сви људи спасу и дођу до познања истине (1 Тим1, 19; 2, 4).

Спасоносна стварност која већ траје овде и сада и тек ће доћи у Незалазном Дану требало би да буде најмеродавнија чињеница која опредељује однос верујућег човека према свима и свему. Будући утемељен у вечности на основу јасног знања живом вером да је „наше живљење на небесима одакле очекујемо и Спаситеља“ (Флб 3, 20), Који је по сили свога обећања са нама „у све дане до свршетка света“ (Мт 28, 20) разумећемо да је будући век већ почео овде и сада. Тада ће наше чекање „васкрсења мртвих и живота будућега века“ бити креативно и прогресивно, неоптерећено предрасудама, злопамћењем и злонамерностима. Знаћемо да је „Богу све могуће“ (Мк 10, 27), али не само то већ ће нам бити јасно и да је „све могуће онима који верују“ (Мк 9, 23). Тако ћемо успешно превазићи све недоречености којима сами себе онеспособљавамо за добронамерни дијалог са другим и другачијим. Нећемо се оптерећивати конфликтима до којих доводи конфесионална ускогрудост окупирајући нас зловољом. Читав новозаветни текст интерпретиран је тако да покреће безусловну добронамерност, само је потребно наше исправно разумевање и оделотворење добрих савета. Битно је да разумемо и прихватимо благодатни потенцијал вере тако што ћемо непрестано напредовати у добродетељи и добронамерности. Тада ћемо видети да је много пре различитих Конвенција и Декларација о људским правима и слободама све записано у Библији. Ако то превидимо ризикујемо да све поједноставимо и препустимо се различитим конфликтима у којима су на крају крајева сви губитници. Потребно је умеће аргументованог разговора где је важно бити отворен тако да саслушамо и разумемо аргументе друге стране. Свако жели да до краја искаже све своје ставове, али мало је оних који желе да саслушају другу страну у разговору и тада

уместо дијалога долази до конфликта са несагледивим последицама које су трагичне и још очигледне на нашим просторима. Управо та чињеница требало би да покрене све добронамерне људе, пре свих искрене вернике, да промишљају нове форме културе суживота где би се остваривало јединство у различитости по принципу: „Слажемо се да се не слажемо, али се не мрзимо због својих различитости јер уважавамо другост других“. После различитих покушаја у којима је сваки договорени мир брзо и лако прерастао у нове и веће сукобе потребно је да сваки верник, без обзира на идеолошку припадност или етничко порекло, промишља одговорно како може баш он „мали“ и „обичан“ човек да доприне се култури мира као слободна и одговорна личност. Тако преусмерен из стања пасивног следбеника у став креативног ствараоца човек све посматра дубље и узвишеније, према свима је добронамернији, све што ради усмерено је тражењу добрих решења, а не једностраном проглашавању криваца на другој страни. Све ово захтева добро знање и дубоко утемељење у вери којој припада, као и елементарне увиде у верске садржаје других религијских система. Тако се остварује мирољубива религијска коегзистенција која подстиче добре друштвене релације без предрасуда и стереотипа.

Међурелигијски дијалог у нашем савременом окружењу

Много злодела се догодило на овим нашим просторима и да би се изградила култура мира потребно је јасно и тачно поделити улоге. Потребно је да различите Радне групе све испитају и тачно именују време, место и име злоделатеља и мученика, али никако не би смело да се догоди да све стане на томе јер би се тако створио зачаран круг из кога је тешко изаћи. Потребно је ићи напред и промишљати начине превазилажења осветничких нагона који подстичу нове злочине и покрећу човека против човека. Тако се ствара следбенички пасивизам који се промовише као „дуг према прецима“ што значи да се не тражи решење већ се други проглашавају кривцима. Тада није могуће реално видети ни друге ни себе јер све је унапред одређено, криви су сви осим мене а мој једини задатак је да покажем оданост вери и нацији, прецима и њиховим жртвама, тако што ћу се светити потомцима оних који су учинили зло мојим прецима. Нико тада не размишља како треба јер сви гледамо уназад и сами себе окупирамо чињеницама на које не можемо да утичемо; можемо само да их коментаришемо или дотерујемо на основу својих ставова и потреба. Нема тада реалног увида јер сви све видимо једнострано и површно, порекло и припадност постају непремостиве препреке за појединце. Тако затворени у себе несвесно се суновраћујемо у религијски национализам умишљајући да смо на правом путу. Не видимо да нас мржња према другима испражњује од смисла јер се samozаваравамо да тако волимо своју веру и свој народ. То доводи до бесмислених јуначења иза којих стоје недефинисани страхови и кукавичлук у недостатку спремности да се о свему разговара. Свако је себи ископао ров у којем се осећа „сигурно“ јер је умислио да има на нишану оне које доживљава као опасност. Тада човек не размишља о самоускраћивању у сужавању простора у себи и

око себе, не види тескобу коју је сам у себи створио. Заноси се бесмисленом идејом да ће елиминацијом неистомишљеника бити слободнији. Тек по окончању злодејства умишљени победник не може да се носи са собом и својом савешћу као убица и тако се све усложњава до безнађа. Велики је изазов за све креаторе међурелигијског дијалога како да отворе све теме на прави начин и без конфесионалне ускогрудости. Први корак на том путу јесте указивање на основну истину вере да је највећа храброст опростити и волети и онда кад ниси вољен, док је свака освета кукавичлук. Наравно, није лако убедити све одавно заведене фанатике да престану да у име Божије мрзе и убијају, али је неопходно да свако „почисти своје двориште“. То значи да религијски прваци или верски лидери, великодостојници, поглавари, литургијски предстојатељи, свеједно како ћемо кога ословљавати, јасно и гласно кажу свим својим верницима да зло добро не доноси. У том смислу веома подстицајне су речи: „Градити бољи, праведнији и сигурнији свијет је задаћа свих, понајпре оних који вјерују у Бога“ (Spahić-Šiljak 2005: 34).

Неоспорна је чињеница да је само мањина у свим религијским системима фанатизована, али је велика опасност пасивизам већине што доприноси да се осветнички гласови фанатика чују све гласније. Да би се свему приступило одговорно неопходно је да свако гледа у себе и око себе на непосредно окружење имајући високе захтеве према себи и својима. Није добро да се оптерећујемо прозивкама на рачун других јер тако несвесно промовишемо зло и насиље, говорећи о злу и насиљу других без указивања на важност покајања и праштања, ми саучествујемо у злоделу јер несвесно подстичемо код оних који нас слушају да се „бране“, тј. да се поистовећују са онима чија недела осуђују. Важно је не подстицати мржњу према било ком човеку, што не значи ћутање пред неделима у страху од насиља. Потребно је проценити степен добронамерности код слушалаца и шта је спасоносно за њих и охрабривати човека да прашта и тако стиче стварну храброст да брани слабије а не да мрзећи насилника и сам постане насилник а да тога није свестан. Недопустиво је да се мржња према било коме проглашава делом вере и богоугодним чином. То неки други раде, може неко приговорити с правом, али да ли ми то можемо променити или ћемо се поистоветити са њима ако не успемо да превазиђемо једностраност осуђивања? О томе би требало размишљати и јасно указивати на највишем нивоу разговора са представницима тих религијских система, добронамерно им сугеришући да покушају да исправе девијације у свом колективу. Такође, потребно је саслушати и све њихове приговоре и препоруке без предрасуда као и без пристајања на психологију кривице за све. Тада смо на добром путу да стварамо и чувамо спасоносни идентитет савршеног човека који је спреман за свако добро дело (2 Тим 3, 17).

Много је порушених светиња и богомоља, страдалника и обескућених, скривених и откривених гробница од Јасеновца, Јадовна, Сребренице, Братунца, Косова и Метохије, итд. Свако има своје бројке и тешко је договорити се у вези са тим чињеницама, али оно што је могуће и важно јесте тражити и наћи начине помирења за бољу садашњост и будућност. Свако има своју слику прошлости и расправа ће још дуго потрајати, али никако није добро да то заустави добре стваралачке токове и да

се и даље непрестано долази до трагичних ратних сукоба. Одговорни верници све ово могу преусмерити набоље, само је потребно да свако препозна своје фанатике и изобличи их унутар саме заједнице. То би требало да буде стварна провера колико је неки религијски систем спреман за суживот са другим и другачијим. То је могуће само онда кад су сви спремни да боље упознају друге религијске системе што би довело до „промене слике“ о другима, а у даљем току и промену себе набоље. Наш савременик, социолог религије из Сарајева Иво Цвитковић, јасно закључује:

С правом је очекивати да религијске заједнице, знатно више него до сада, међу својим присталицама развијају етику уважавања Другога и његове религијске различитости. Зар није доста живота у свијету „своје“ нације и конфесије, без свијести о другима? Присутност других нација и конфесија је наша егзистенцијална реалност. Хоће ли религијске вође смоћи снаге да самокритички проговоре о улози њихових религијских заједница, тачније пипадника (...) у страхотима рата у којима су наивно мислили да то чине „у име вјере“? Сумњам! (...) Је ли у таквим околностима помирење могуће? Ако је ријеч о међуљудским односима помирење је могуће. Ако је ријеч о помирењу међу национализмима, помирење може бити само привидно. (...) Наравно, повјерење и помирење је теже градити него га разграђивати. (...) Шта да раде религијске заједнице у процесу помирења? (...) Једноставно, претворити непријатељство у помирење (Cvitković 2005: 37–42).

Остаје отворено питање како стварно превазићи непријатељство и остварити помирење на прави начин и на радост свих. Говорити о миру и помирењу лако је, али тражити и наћи мир у себи и желети мир са другима велики је подвиг. Последња реченица у наведеном тексту о „претварању непријатељства у помирење“ (Komarica 2003: 263) веома је подстицајна и захтева дубље промишљање са пуним поверењем у добронамерност са друге стране. Без тога, све ће остати на нивоу лепих жеља и безуспешног покушаја, неуспех у стварању трајног мира окончаће се новим ратом који једва чекају фанатици освете који су бесни и немоћни док трају преговори о миру, сакривају се вешто у време мира и постају насилни кад почну ратни сукоби. Све злоупотребљавају, али је најбесмисленија њихова злоупотреба верских осећања јер Бога представљају по себи и тако и себе и друге доводе до великих забуна и заблуда.

Одговорност православних хришћана у неговању културе дијалога требало би да буде јасна и делотворна, што је могуће само ако се непрестано подстиче сваки верник на покајну динамику и радост праштања. То није нимало лако јер тешко је преусмерити неке појединце који своје ставове заснивају на понашању других, а не на својој верничкој одговорности. Тај одбрамбени метод у стању осећања угрожености усмерен је само на понашање других и онемогућава човеку да напусти свој ров у који се укопао и он се осећа „сигурно“ само кад све држи на нишану. То је за њега мера патриотизма и одговорности а да не зна притом да тако преузима на себе оно што не може носити. Ради туђи посао јер није нашао себе у стварном животу,

имитира неке људе из прошлости, на мајицама носи њихове ликове без обзира на године живота и боготвори до бесмисла људе који су у своје време били то што су били. Не види да таквим поступањем показује непоштовање према друштвеним институцијама одбране и јавног мира јер је све „преузео у своје руке“. Недопустиво много је оружја и муниције у приватном поседу, што указује на неповерење према друштвеним институцијама и захтева интервенцију како би се прекинули трагични догађаји који су скоро свакодневни на овим просторима. Све полакао излази из доброг поретка што погодује промотерима мржње и насиља. Ћутати пред овим појавама значи саучествовати у неделима тих људи. Велики изазов за верске прваке јесте убедити агресивне припаднике да престану да „пуцањем увис“ славе било шта. То нема никакве везе са вером и представља велику опасност, а сведоци смо различитих несрећа у вези са таквим „прослављањем“. То није ситница већ озбиљан проблем који је могуће решити јасним позивом и саветом да се одустане од идолопоклонства оружју и муницији. Наравно, државне институције требало би да преузму одговорност и обезбеде миран живот свима, што је могуће само онда кад нађу начин како да све ставе под контролу. Овде је потребна помоћ и подршка верског фактора која би се састојала у томе да убеди вернике да разумеју препоруку апостола Павла:

Обуците се у свеоружије Божије да бисте се могли одржати (...) да бисте се могли одупрети у зли дан и одолети свему. (...) Стојте, дакле, опасавши бедра своја истином и обукавши се у оклоп правде и обувши ноге у приправност за јеванђеље мира. А изнад свега узмите штит вере, о који ћете моћи погасити све огњене стреле нечастивога. И кацигу спасења узмите, и мач Духа који је реч Божија. И сваком молитвом и прозбом молите се у Духу у свако време, и уз то, бдите са сваком истрајношћу“ (Еф 6, 11–18).

Ово је велики изазов за сваког одговорног свештенослужитеља и подразумева храбро суочење са свим извитоперењима у животу верника. Ратна реторика је вишековна, на овај или онај начин. Туркократија, фашизам, комунизам, партизани, четници, усташе, балисти и друге окупационе силе оставиле су трага и то је за појединце тешко избрисиво због неспремности да превазиђу злопамћење памћењем „крста, гроба, тридневног васкрсења, узласка на небеса и седења са десне стране Оца и другог и славног доласка Христовог“ (молитва анамнезе на Литургији). То је литургијски историјско-есхатолошки реализам, а не бекство у илузије и фантазије. Човек који се не труди да буде литургијски остварен или упада у замке јуридичког морализма или се препушта умишљеном херојству, у сваком случају одустаје од себе као литургијске личности. Тако обезличен олако постаје део масе која не може даље од обожавања „својих“ и сатанизације „туђих“ што је у многим случајевима непрепознато беспуће. То што неки други у име другачијих уверења чине не даје нам за право да их опонашамо умишљајући да је то једини начин одбране од опасности. Уместо те површне лаковерности која брзо обузима и заводи боље је дубље промишљати наведени предлог апостола Павла из новозаветног текста. То

може бити и добра провера за свакога о томе да ли је стварно верник или пасивни припадник, неко ко слуша а ништа не разуме. Због тога би добро било промислити и савет апостола Јакова из новозаветног садржаја: „Али ко проникне у савршени закон слободе и остане у њему, и не постане заборавни слушалац него творац дела, тај ће бити блажен у делању своје“ (Јак 1, 25).

Све док се у први план стављају поступци других постоји опасност од неделатне религиозности која неприметно прераста у религијски национализам. Тако се обесмишљава идентитет спасења и губи етнички идентитет у сивилу празноверица и зловоље. Ствара се атмосфера помешаних надлежности у којој се надјачавамо желећи да омаловажимо једни друге. Тада све што зовемо победама постају самопоражавања а порази се увећавају, што најбоље потврђују догађаји из друге половине двадесетог века када је идеологија постала религија своје врсте. Измишљени ратни хероји и њихова „јунаштва“ пуна бајковитости окупирани су скоро и све вернике, било као следбенике или као противнике. Кад је разоткривена сва празнина те лажне религије сви су се „вратили“ својим религијским системима, носећи и даље у срцима идентитет отпора и старе пароле. Сигурно је да религијски системи после полувековља прогона и притајених међусобних сукоба, који су диктирани од стране промотера нове идеологије, нису били спремни за искрени међурелигијски дијалог. Ускраћени у много чему, сведени на затворене системе неретко су подлегли различитим идејама не испитујући их до краја; важно им је било само да су антикомунистичке. Стање у емиграцији то најбоље потврђује; ту су по црквеним здањима слике људи идеолога биле присутније од икона светитеља. Да је све дуже потрајало питање је да ли би се ти људи нашли и на иконостасима. Све то указује на неспремност за нове догађаје због оптерећености прошлости. Да је било другачије, трагедија би била умањена, ако не и избегнута. Зато је добро из свега овога извући добре поуке за нове догађаје како се не би поново догодило да малобројни фанатици покрену нове сукобе чије последице ће овога пута бити веће у сваком погледу.

Погрешне претпоставке о некоме или нечему често обустављају стваралачке токове дајући притом непримерено доста места машти која се скоро увек развија руковођена страховима. Аутор књиге *Победимо стйрахове* у одељку „Надзор над маштом“ говори:

Човек са бујном маштом склон је предвиђању и предсказивању будућности и он постаје опседнут чим му се умеша страх од непријатних искустава. (...) Плашљив човек увек рачуна на најгори могући исход, јер не примећује и не анализира реалне карактеристике појединаца, односно околности. (...) Уз помоћ бистрог ума код већине људи можете сагледати сасвим другачији карактер иза фасаде спољашности. (...) Многа дубока и трајна пријатељства почела су сукобом. Под маском непремостивих разлика понекад се скрива велика сличност (Georges 2008: 77–78).

Све ово потврђује сусрет ратних ветерана који су били у сукобу током последње деценије 20. века, а реч је о добровољцима и ратницима из Србије, Хрватске и Босне

и Херцеговине који су се током друге деценије 21. века срели више пута, изражавајући притом жељу да буду „ветерани мира“. Све ово може добити добро усмерење активном подршком и креативном улогом цркава и верских заједница тако што ће свако покушати да живи своју веру како треба, не угрожавајући религијска уверења других. Добро је да је све више оних који желе разговор а не даље укопавање у сопствене ровове и да многи желе да отворе различите теме а не да у другима виде мете. Везано за све ово важно је разумети и креативно прихватити став:

Иако се са конфликтом готово свакодневно сусрећемо, на њега врло често гледамо као на нешто реметилачко и негативно, покушавамо да га игноришемо, заобиђемо или избегнемо. Али што се више избегава спољни конфликт све више нараста унутрашњи. (...) (Конфликт) је саставни део нашег живота и његове узроке и решења нећемо моћи пронаћи нигде изван нас, него дубоко у нама. Парадоксално, сваки конфликт представља приближавање, и то интезивно приближавање. Својом неминовношћу нас приморава да се суочимо и изложимо једни другима. (...) Често је за разрешење конфликта довољна једна реч која доприноси истинском зближавању – с љубављу. Као нпр.: Хвала! (Илић 2012. 11–12).

Препознавши све ово у контексту наше одговорне слободе неопходно је да настојимо да креирамо „постконфликтну теологију“ која има задатак да покаже да „религија није само извор нетолеранције већ и неконфликтне трансформације (...) помирења и стабилности у оквиру подељених друштава“ (Sremac-Beuk 2013: 47–55). Ово је мукотрпно дело које захтева самоодречну љубав слободну од сваке зловоље и условљавања. Треба бити трезвен и знати да резултати не могу бити одмах уочљиви док су препреке бројне, што не сме да обесхрабрује под притиском различитих околности. Ако допустим да све функционише по систему за и против сигурно је да ће доћи до одустајања јер су бројнији разлози против из перспективе људског закључивања, али у контексту спасоносне богочовечанске динамике све је другачије. Овде није реч о поједностављењу и фантазирању већ о конкретном чињењу које подстиче још у старозаветном тексту пророк Исаија: „Биће у потоња времена гора Дома Господњег утврђена уврх гора и узвишена изнад хумова, и долазиће тамо сви народи (...) те ће расковати мачеве своје на раонике, и копља своја на српове, неће дизати мача народ на народ нити ће се учити боју“ (Ис 2, 2–4).

Одговорни верници требало би да се непрестано труде да своје време учине благопријатним, а не конфликтним. То је једини могући начин да се оделотвори наведени библијски запис на прави начин, а не да се исти своди на празне и поражавајуће мистификације сходно самовољи и потреби група или појединаца. Тако опредељени моћи ћемо да храбро бранимо своје ставове пред собом и једни пред другима. Отворено ћемо о свему расправљати и почевши од културе конфликта и културе надметања без себичног надјачавања остварићемо културу различитости и културу дијалога. Свако ће бити довољно искрен према себи и другима, нико неће ништа релативизовати и уважаваћемо различите приступе прошлости. Само

кад будемо тако сигурни моћи ћемо да стварамо у садашњости и будућности без окова прошлости која је таква каква јесте и којој приступамо на различите начине. Растерећени од свих предрасуда о себи и једни о другима бићемо иновативни, што за искрене вернике представља добру могућност да сведоче стварност вечног постојања, што је могуће само онда кад смо уверени и опредељени за Царство Небеско које је „увек и довека“, не само у народним песмама већ у пуноћи нашег литургијског заједничења са Оцем и Сином и Светим Духом и једних са другима.

Библиографија

Ћирилична

Милеант, А., Волф, Н., Тагаракис, М. (2009). *Сѿарац Пајсије Свѿтојорац: Уски ѿуѿи*. Шибеник: Истина – Епархија далматинска.

Пајо, Ж. (2009). *Вешѿина биѿи човек*. Београд: Хришћанска мисао, Хиландарски фонд.

Латинична

Cvitković, I. (2005). *Uloga religijskih zajednica u procesu međunacionalnog pomirenja u Bosni i Hercegovini. Vera-znanje-mir*. Beograd: Beogradska otvorena škola, Centar za istraživanje religije.

Georges, F. (2008). *Pobedimo strahove*. Beograd: Adut internacional.

Grant, A. (2016). *Originalni*. Beograd: Laguna.

Пић, В. (2012). *Kultura konflikta*. Beograd: Paideia.

Juri, V. (2013). *Moć pozitivnog ne*. Novi Sad: Psihopolis institut.

Komarica, F. (2003). *U obrani obespravljenih*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

Sondi, L. (2013). *Kainov kompleks*. Novi Sad: Prometej.

Spahić-Šiljak, Z. (2005). *Islam i interreligijski dijalog u BiH. Vera-znanje-mir*. Beograd: Beogradska otvorena škola-Centar za istraživanje religije.

Sremac, S., Beuk, S. (2013). *Svet i sveto*. Beograd: Otačnik.

Theological Contributions to the Culture of Dialogue in Contemporary Pluralist Societies

Summary. The culture of dialogue is an important process and a great challenge for practical theology, especially in our post-conflict societies. Reconciliation is possible only when responsibility and optimism overcome pessimism, anarchy, and nihilism. It is important to recognize and face religious nationalism that creates identity of resistance, while encouraging the culture of peace that creates the identity of salvation.

Keywords: Culture of dialogue, culture of peace, identity of resistance, identity of salvation, responsibility, optimism.